

Decyzje i postawy w zakresie gromadzenia oszczędności emerytalnych na przykładzie pracowników UMCS w Lublinie

Mariusz Kicia*

Streszczenie: W artykule przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród pracowników UMCS w Lublinie na temat deklaracji i sposobu podjęcia decyzji dotyczących wyboru gromadzenia oszczędności emerytalnych w dotychczasowym schemacie repartycyjno-kapitałowym (ZUS i OFE) lub ograniczenia ich do systemu repartycyjnego (ZUS). Wyniki potwierdzają obserwowaną w innych systemach pasywność w zakresie decyzji, jak również relatywnie wczesne jej podjęcie przez większość badanych. Już przed rozpoczęciem „okna transferowego” podjęcie decyzji deklarowało prawie 50% respondentów. Pod koniec czerwca było to 62,5% badanych, lecz jednocześnie prawie 80% osób, które zdecydowały o pozostaniu w OFE, nie przekazało wtedy tej informacji do ZUS-u. Wyniki wskazują także m.in. na niską ocenę polskiego systemu emerytalnego i podejmowanie decyzji głównie na podstawie własnych przekonań i opinii znajomych, a nie ekspertów. Wykazano ponadto, że osoby lepiej postrzegające system emerytalny również lepiej oceniają swoją sytuację jako przyszłych emerytów, a potrzeba oszacowania wielkości kapitału, jaki odpowiednio zabezpieczyłby potrzeby emerytalne, przychodzi wraz z wiekiem, jednak zbyt późno, aby pozwolić na uruchomienie dobrowolnych oszczędności emerytalnych i znaczącą poprawę źródeł utrzymania na emeryturze.

Słowa kluczowe: finanse behawioralne, finanse osobiste, system emerytalny, oszczędności emerytalne

Wprowadzenie

Przeprowadzone w 2014 roku zmiany w polskim systemie emerytalnym, a zwłaszcza otwarcie pierwszego „okna transferowego” i konieczność podjęcia decyzji dotyczącej wyboru dalszego sposobu oszczędzania na emeryturę tylko w schemacie repartycyjnym lub repartycyjno-kapitałowym systemu, postawiły 14 mln Polaków uprawnionych do podjęcia decyzji przed dylematem do rozstrzygnięcia w warunkach niepewności, przy trudnych do jednoznacznego określenia ryzykach systemowych.

Jednocześnie moment ten stworzył możliwość badania zachowań osób podejmujących decyzje, dynamiki samych decyzji w ujęciu globalnym oraz decydujących o ostatecznej decyzji czynnikach. Autor artykułu przeprowadził pod tym kątem badania ankietowe (CAWI, Computer Assisted Web Interview) pracowników UMCS w lutym i czerwcu 2014 roku, uzyskując odpowiednio 248 i 169 odpowiedzi. W artykule zostały przedstawione wybrane wyniki badań prezentujące uwarunkowania różnicujące decyzje, sposoby ich pod-

* dr Mariusz Kicia, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, e-mail: mariusz.kicia@umcs.pl

jęcia, oceny systemu emerytalnego w zależności od cech respondentów, m.in. płci, wieku, wiedzy ekonomicznej oraz oceny systemu emerytalnego.

1. Przegląd wyników badań w zakresie kształtowania postaw i zachowań dotyczących gromadzenia oszczędności emerytalnych

Badania postaw i zachowań w zakresie gromadzenia zabezpieczenia emerytalnego pokazują, że ludzie na ogół cechuje w tym obszarze decyzji niski poziom motywacji do wyboru planów emerytalnych i zaangażowania (Benartzi, Thaler 1999; Hedesström i in. 2007). W konsekwencji takich postaw ludzie najczęściej wybierają podstawowe warianty proponowane przez system (Johnson i in. 1992), cechuje ich pasywność i odwlekanie podjęcia decyzji (Choi i in. 2001, 2003), a czasem wręcz unikanie jej podejmowania (Iyengar, Lepper 2000). Lusardi (1999, 2002) odkrył, że nawet jeżeli do przejścia na emeryturę brakuje kilku lat, przyszli emeryci nie zastanawiają się na ogół, w jakich warunkach przyjdzie im dalej żyć.

Benartzi i Thaler (2007) dowiedli, że oszczędzający na emeryturę zbyt wolno dostosowują strukturę portfela emerytalnego do warunków rynkowych, a ich instrumenty cechuje naiwna dywersyfikacja, nieuwzględniająca korelacji pomiędzy aktywami. Dodatkowo przy podejmowaniu decyzji polegają w większym stopniu na zdaniu osób niebędących ekspertami (rodzina i przyjaciele) niż na profesjonalnych opiniach. Kogut i Dahan (2012) zbadali pod kątem decyzji emerytalnych 134 ekonomistów izraelskich, wykazując, że zarówno ci, jak i przeciętni obywatele mają niską motywację w wyborze prywatnych planów emerytalnych w porównaniu z zaangażowaniem w inne decyzje. Jednak ekonomiści poświęcali więcej niż przeciętnie czasu na podjęcie samej decyzji i odczuwali większą satysfakcję z jej podjęcia wtedy, gdy lepiej oceniali samą perspektywę przyszłej emerytury. Odczucia te wiązały się z większym subiektywnym prawdopodobieństwem uzyskiwania emerytalnych zwolnień podatkowych w długim okresie i przez postrzeganie wielkości zysków w rozumieniu relacji bieżących wpłat i przyszłych dochodów emerytalnych.

Nie bez znaczenia dla podejmowania decyzji o inwestowaniu w dobrowolne instrumenty emerytalne mają warunki, w jakich dokonywany jest wybór konkretnych rozwiązań (planów emerytalnych lub instrumentów). W obliczu konieczności dokonywania wyboru większa liczba możliwości powoduje większą pasywność osoby podejmującej decyzje, zwłaszcza gdy alternatywy są postrzegane jako bardzo podobne albo różnice między nimi nie są łatwo dostrzegalne (Iyengar, Lepper 2000; Iyengar i in. 2004).

Odczucia dotyczące koncepcji całego systemu emerytalnego mogą także wpływać na sposób podejmowania decyzji w zakresie gromadzenia oszczędności emerytalnych. Hipoteza odczuć jako źródeł informacji (Schwarz, Clore 1983; Clore i in. 1994) zakłada, że wydawane sądy odznaczają się podłożem emocjonalnym spowodowanym pozytywnymi lub negatywnymi odczuciami wobec podejmowanej decyzji (innych osób, miejsc, obiektów, a także wypowiedzi, wspomnień itp.). Pozytywne lub negatywne emocje wpływają na proces podejmowania decyzji. Negatywna ocena funkcjonowania systemu emerytalnego w momencie

podejmowania decyzji o korzystaniu z instrumentów dobrowolnego oszczędzania może być więc rezultatem nieprzyjemnych odczuć i negatywnych wyobrażeń o przyszłości związanych z możliwymi ograniczeniami finansowymi, chorobami, starzeniem się, niepełnosprawnością lub śmiercią (Weber 2004). Takie przemyślenia są psychologicznym zagrożeniem wywołującym „złość emerytalną” (*retirement anxiety*) (Hayslip i in. 1997), pojawiającą się nie tylko wśród osób starszych. Co więcej, Hayslip i inni wskazali, że w przypadku osób młodszych występuje ona częściej niż u starszych. Badania Neukama i Hersheya (2003) wskazują z kolei, że osoby doświadczające „złości emerytalnej” w mniejszym stopniu decydują się na uruchomienie planów emerytalnych i oszczędzanie na przyszłość.

Turner (2006), badając decyzje amerykańskich pracowników związane z zarządzaniem planami emerytalnymi 401(k), wskazuje, że problem niskiej dobrowolnej partycypacji wynikał nie tylko z preferencji dla bieżącej gotówki (taki powód wskazywało 21,6% mężczyzn i 28,8% kobiet nieuczestniczących w planach), lecz także z problemów ze zrozumieniem zasad funkcjonowania systemu, umiejętności oszacowania wielkości składki dla zapewnienia określonych przyszłych korzyści czy przeświadczenia, że zgromadzone inne formy oszczędności pozwolą lepiej zabezpieczyć się na emeryturę. Przyszli emeryci nie doszacowywali także długości okresu dożycia (o około 4,6 lat dla mężczyzn i 6 lat dla kobiet), co powodowało niewłaściwe określanie potrzebnego kapitału docelowego.

Ponadto pojawiają się problemy z aktywnym zarządzaniem oszczędnościami emerytalnymi: brak wiedzy o instrumentach finansowych, brak lub nadmiar informacji powodujący pasywność decyzyjną, zbyt mała dywersyfikacja portfeli lub przeinwestowanie portfela instrumentami pracodawcy (46% badanych posiadało w portfelu ponaddwudziestoprocentowy udział akcji własnego pracodawcy; dotyczyło to przede wszystkim mężczyzn i pracowników o niskich wynagrodzeniach). Z kolei nadmierna pewność siebie (*overconfidence*) powodowała niewłaściwe korygowanie portfela do zmieniających się warunków rynkowych, powodując inwestycyjną inercję (dotyczy to przede wszystkim młodych mężczyzn) i zbyt częste zawieranie transakcji (*overtrading*) powodujące wzrost kosztów transakcyjnych.

Podobne efekty zauważono w Szwecji. Badając decyzje pracowników korzystających z programów emerytalnych Premium Pension Scheme (PPS), w których część składki jest transferowana z systemu publicznych oszczędności do otwartych funduszy inwestycyjnych i o których wyborze decydują sami pracownicy, Hedesström, Svedsäter i Gärling (2009) stwierdzili, że decyzje te są nacechowane wieloma behawioralnymi heurystykami, przy wyborze aktywów nie uwzględnia się ich powiązania (kowariancji), co prowadzi do dalekiej od efektywnej alokacji aktywów emerytalnych i zmniejsza stopy zwrotu z portfeli.

Knoll, Tamborini i Whitman (2012), badając zachowania w zakresie oszczędności emerytalnych młodych Amerykanów (22–35 lat), wskazali, że czynnikiem istotnie je różnicującym jest z kolei stan cywilny. Okazało się, że młode dorosłe osoby pozostające w związku małżeńskim częściej niż pozostałe grupy (włączając innych członków gospodarstwa domowego) postrzegały konieczność oszczędzania na emeryturę jako ważny motyw, częściej posiadały indywidualne konta emerytalne oraz korzystały z instrumentów dobrowolnych. Najgorzej w zestawieniu pod tym względem wypadały samotne kobiety.

2. Metodyka przeprowadzonych badań

Badania zostały przeprowadzone w formie ankiety internetowej (CAWI) skierowanej do wszystkich pracowników zatrudnionych na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (pracowników naukowych, dydaktycznych, administracyjnych, technicznych). Ankietowani byli proszeni m.in. o deklarację w zakresie decyzji, sposobie jej podjęcia, przedstawienie wyobrażeń i podejmowanych działań dotyczących siebie na emeryturze, ocenę systemu emerytalnego i samoocenę wiedzy na temat mechanizmów funkcjonowania rynku finansowego oraz systemu emerytalnego. W artykule przedstawiono tylko wybrane wyniki przeprowadzonych badań, przede wszystkim te, które weryfikują przedstawione wcześniej wnioski z przeglądu badań światowych.

Pierwszy etap badania został przeprowadzony 5–19 lutego 2014 roku, przed rozpoczęciem okresu podejmowania decyzji (uzyskano N = 248 odpowiedzi), drugi etap badania odbył się 12–27 czerwca 2014 roku w trakcie tego okresu (uzyskano N = 169 odpowiedzi). Podstawowe charakterystyki próby badawczej zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1

Wybrane charakterystyki prób badawczych

Data badania	5–19 lutego 2014	12–27 czerwca 2014
Liczba odpowiedzi	248	168
Kobiety	139 (56,1%)	101 (60,1%)
Mężczyźni	109 (43,9%)	67 (39,9%)
Średnia wieku	44,03	42,97
Nauczyciele akademicy	148 (59,7%)	94 (55,6%)
Pracownicy administracyjni	66 (26,6%)	54 (32,0%)
Pracownicy techniczni i obsługi	34 (13,7%)	21 (12,4%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Jednym z motywów badań, których wyniki są prezentowane w artykule, było obserwowanie struktury i dynamiki decyzji dotyczących wyboru wynikającego z przeprowadzanej reformy systemu emerytalnego, potocznie określanego jako „wybór pomiędzy ZUS-em i OFE”, a w praktyce – wyboru pomiędzy gromadzeniem przynajmniej przez dwa kolejne lata przymusowych oszczędności emerytalnych w jednej lub dwóch instytucjach emerytalnych. Dyskusje, jakie toczyły się w sferze publicznej w związku z przeprowadzaną reformą, nie udzieliły jednak osobom podejmującym decyzję żadnej pomocy, ponieważ nie dawały podstaw racjonalnych do podjęcia decyzji. Często były jednostronne, ponieważ na Otwarte Fundusze Emerytalne został nałożony zakaz reklamowania, jako opcja docelowa wskazano kontynuowanie oszczędzania wyłącznie w systemie repartycyjnym, a ogólna niepewność co do kształtowania się parametrów decydujących o wysokości przyszłej emerytury i spe-

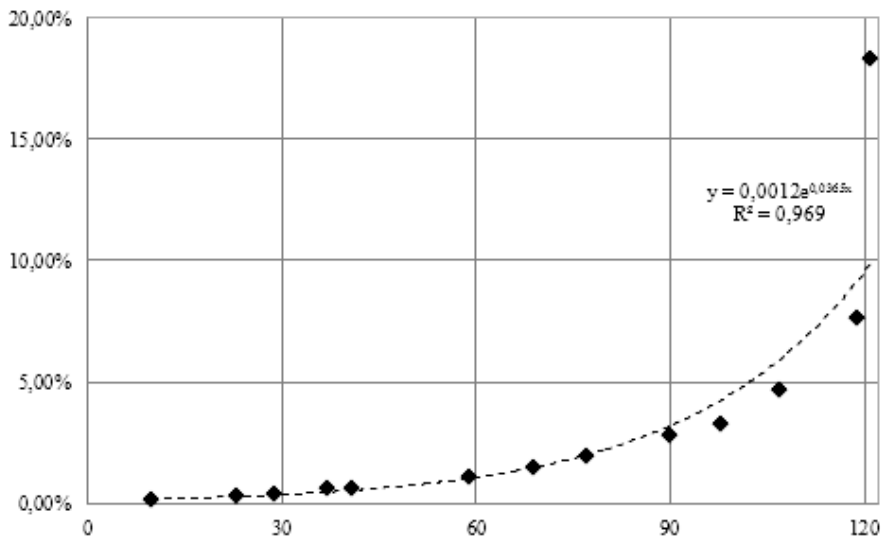
cyfika każdego przypadku nie pozwalają wiarygodnie odnosić się do ogólnych szacunków wysokości przyszłych emerytur, poza stwierdzeniem, że będą one relatywnie niskie. Często prezentowano także stanowisko, z którego wynikało, że nie ma znaczenia, który z wariantów wybierzemy, a ryzyk jest tak wiele i o nieznanym rozkładach, że decyzja jest podejmowana w warunkach rozpoznanej ignorancji (*recognized ignorance*), a co najwyżej niepewności.

Interesujące wydało się więc przeprowadzenie badań przed okresem decyzyjnym i w trakcie podejmowania decyzji (tzw. okna transferowego), co dalej będzie uzupełnione badaniami *ex post* na tej samej grupie badawczej, do której dostęp był możliwy w sposób powtarzalny. Dlatego skierowano ankietę do wszystkich pracowników rodzimej uczelni autora, zarówno pracowników naukowo-dydaktycznych wszystkich jedenastu wydziałów UMCS, jak i administracyjnych, jednostek okołouniwersyteckich oraz pracowników wsparcia technicznego, co pozwoliło na analizę deklarowanych lub podejmowanych decyzji w różnych przekrojach i wskazanie tych czynników, które mogą różnicować aktywność w zakresie samodzielnych wyborów dotyczących kształtowania oszczędności emerytalnych.

3. Wyniki badań i wnioski

Jak wskazują przytoczone wcześniej wyniki badań, kluczowe dla wyniku podejmowanej decyzji było ustalenie jako opcji docelowej, niewymagającej podejmowania żadnych działań, kontynuowanie oszczędzania poza systemem kapitałowym. Niski poziom motywacji do wyboru planów emerytalnych, pasywność i odwlekanie lub unikanie podejmowania decyzji są tutaj najważniejszymi czynnikami, rezygnacja z opcji domyślnej wymaga bowiem działania związanego z większym wysiłkiem, namysłem, większym poczuciem odpowiedzialności za dokonany wybór niż zaniechanie. Ostatecznie kontynuowanie oszczędzania w OFE wybrały 2 564 072 osoby, co stanowi 18,3% z około 14 mln osób uprawnionych do podjęcia decyzji, jednak przez długi czas po rozpoczęciu okresu decyzyjnego dynamika liczby decyzji nie wskazywała na taką liczbę (rysunek 1). Pod tym względem moment podjęcia decyzji wraz z upływem czasu był wręcz modelowy.

Tymczasem w deklaracjach złożonych przez pracowników UMCS kontynuowanie oszczędzania w OFE deklarowało prawie 32% osób jeszcze przed rozpoczęciem okresu decyzyjnego (luty 2014), a w połowie czerwca udział ten zwiększył się do ponad 36%. Jednak aż 79,1% ankietowanych osób, które już w czerwcu podjęły decyzję o pozostaniu w OFE, wskazało, że nie przekazało jeszcze do ZUS-u stosownego oświadczenia i zrobi to w terminie późniejszym. Tym samym ZUS mógł otrzymać deklaracje jedynie od 7,6% uprawnionych z UMCS, podczas gdy w tym samym czasie w całej Polsce zrobiło to około 3% uprawnionych Polaków. Biorąc pod uwagę informacje, z których wynika, że decyzję o pozostaniu w OFE w całej Polsce częściej wybierały osoby lepiej wykształcone, lepiej zarabiające i z większych miast, a zatem mające wyższą świadomość ekonomiczną i poczucie niezależności – wyższy odsetek deklaracji wśród pracowników UMCS jest uzasadniony.



Rysunek 1. Odsetek Polaków, którzy zadeklarowali* kontynuację gromadzenia oszczędności emerytalnych w OFE w okresie 1 kwietnia – 31 lipca 2014 i złożyli do ZUS wymagane oświadczenie

* Deklaracje, które dotarły do ZUS drogą pocztową, wiążą się *de facto* z decyzjami podjętymi najpóźniej 31 lipca 2014, w związku z czym wskazano je w tej dacie, chociaż ostateczny komunikat ZUS-u o liczbie osób deklarujących oszczędzanie w OFE z uwzględnieniem deklaracji, które wpłynęły pocztą po 31 lipca 2014, został opublikowany 18 sierpnia 2014.

Źródło: opracowanie własne na podstawie komunikatów ZUS-u o liczbie osób, które złożyły deklaracje o pozostaniu w OFE.

Tabela 2

Rozkład deklarowanych decyzji w zakresie kontynuacji sposobu gromadzenia oszczędności emerytalnych w dwóch etapach badań (%)

Wyszczególnienie	luty 2014 N = 248	czerwiec 2014 N = 169
Tak, będę kontynuować oszczędzanie w ZUS i OFE	31,9	36,3
Tak, będę kontynuować oszczędzanie tylko w ZUS	17,7	26,2
Nie, decyzja o wyborze nie została jeszcze podjęta	45,2	32,1
Nie muszę podejmować decyzji, nie jestem członkiem OFE	5,2	5,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ciekawych informacji dostarcza rozkład odpowiedzi na temat sposobu podejmowania decyzji wśród badanych pracowników UMCS, wśród których w pierwszym etapie badania 11,8%, a w drugim etapie badania 7,7% stanowili pracownicy Wydziału Ekonomicznego. Dla tej grupy można przyjąć szczególnie wysoki poziom edukacji ekonomicznej i świadomości pozwalającej na samodzielne podjęcie decyzji. Tymczasem wyniki ankiety wskazują (tabela 2), że około 55–64% osób deklarowało podjęcie decyzję na podstawie przemyśleń własnych lub opinii rodziny i znajomych, a jedynie w przypadku 27–29% będzie ona oparta na opinii ekspertów. Taka struktura deklaracji potwierdza identyczne mechanizmy zawarte w przytoczonym wcześniej przeglądzie badań. Mały odsetek deklarowanych konsultacji z ekspertami może wynikać z faktu, że sam proces prognozowania przyszłej wartości świadczeń emerytalnych w długim okresie jest obciążony dużym ryzykiem systemowym. Jednocześnie w czerwcu, w porównaniu z badaniem przeprowadzonym w lutym, zwiększyła się liczba osób pasywnych (z 7,3% do 17,6%), które w przekonaniu o braku wystarczającej wiedzy lub braku znaczenia podejmowanej decyzji dla wysokości emerytury deklarowały wybór opcji docelowej systemu. Trudno dziwić się takim postawom w sytuacji, kiedy merytoryczna dyskusja w sferze publicznej w zasadzie nie była prowadzona, a jej przeważająca część skupiała się na ryzykach całego systemu, które nie dostarczały narzędzi do wsparcia indywidualnych decyzji i marginalizowały znaczenie ostatecznego wyboru dla wysokości przyszłej emerytury.

Tabela 3

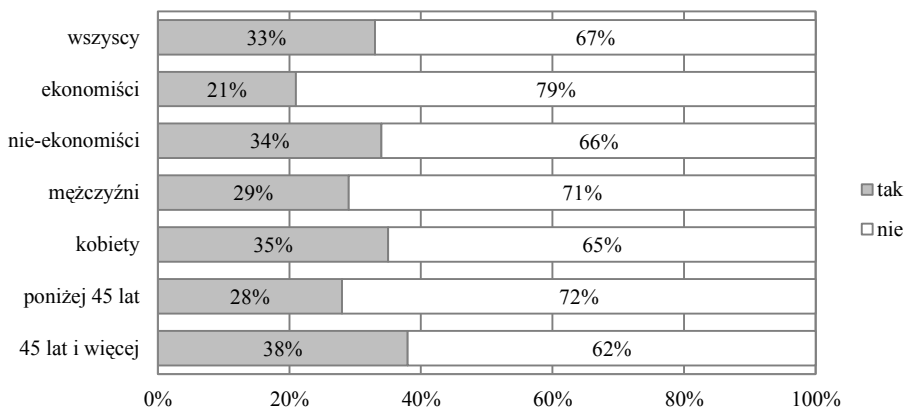
Rozkład odpowiedzi w zakresie sposobu podjęcia decyzji dotyczących dalszego gromadzenia oszczędności emerytalnych w dwóch etapach badań (%)

Wyszczególnienie	luty 2014 N = 248	czerwiec 2014 N = 169
Była/będzie oparta na własnych przemyśleniach	51,2	49,1
Była/będzie oparta na opiniach rodziny, znajomych	12,9	6,3
Była/będzie oparta na opinii ekspertów	28,6	27,0
Nie zrobię nic, bo nie mam wystarczającej wiedzy	1,6	6,9
Nie zrobię nic, bo decyzja nie ma wpływu na wysokość emerytury	5,7	10,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

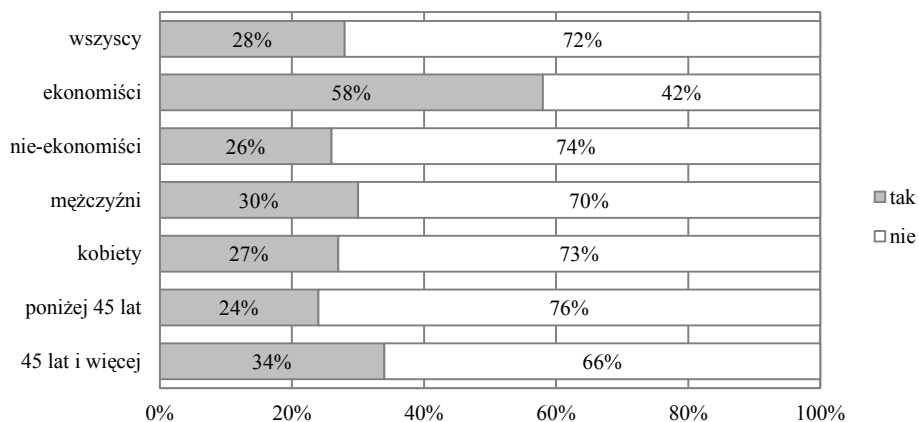
Większość (67%) ankietowanych nie dokonała kalkulacji swoich potrzeb emerytalnych i nie wyznaczyła wielkości składek koniecznych do osiągnięcia takiego poziomu kapitału, który pozwalałby na zaspokojenie oczekiwanych potrzeb emerytalnych (rysunek 2). Pasywność dominującej grupy może więc wskazywać na przyjęcie założenia, że jakiegokolwiek kroki podejmowane w tym zakresie i tak nie będą miały wpływu na wysokość emerytury, a przynajmniej, że jest to analiza i decyzja, którą można odłożyć w czasie, podobnie jak decyzję o wyborze sposobu oszczędzania w „oknie transferowym”. Ostatnią tezę wydaje

się potwierdzać porównanie składanych deklaracji w zależności od wieku: częściej szacunków dokonywała grupa w wieku 45+ niż osoby młodsze, choć różnica nie jest istotna statystycznie ($t = -1,659$). Różnice narastają jednak wraz z wiekiem, istotna statystycznie różnica występuje przy podziale grupy na granicy 55 lat (test $t = -1,936$, poziom istotności $\alpha = 0,057$; brak jednorodności wariancji, test Levene'a $F = 8,324$, poziom istotności $\alpha = 0,004$).



Rysunek 2. Rozkłady odpowiedzi opisujących aktywność w zakresie przeprowadzenia kalkulacji potrzeb emerytalnych i wyznaczenia wielkości bieżących składek potrzebnych do ich osiągnięcia
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Co więcej, początkowo wydaje się, że grupą, która w deklaracjach pod względem świadomości potrzeb emerytalnych wypadła najgorzej, są pracownicy Wydziału Ekonomicznego UMCS. Jednak w kontekście rozkładu deklaracji o korzystaniu z instrumentów III filara systemu ubezpieczeń emerytalnych rysuje się obraz ekonomistów jako osób, które może rzadziej niż inni kalkulują swoje potrzeby emerytalne, ale mają jednocześnie świadomość potrzeby dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego i częściej niż pozostałe grupy korzystają z instrumentów dobrowolnych (rysunek 3). Różnica pod względem wykorzystania instrumentów dobrowolnych pomiędzy ekonomistami i pozostałymi pracownikami jest istotna statystycznie ($t = -2,679$, poziom istotności $\alpha = 0,014$; wariancje niejednorodne, test Levene'a $F = 4,573$ dla istotności $\alpha = 0,033$).



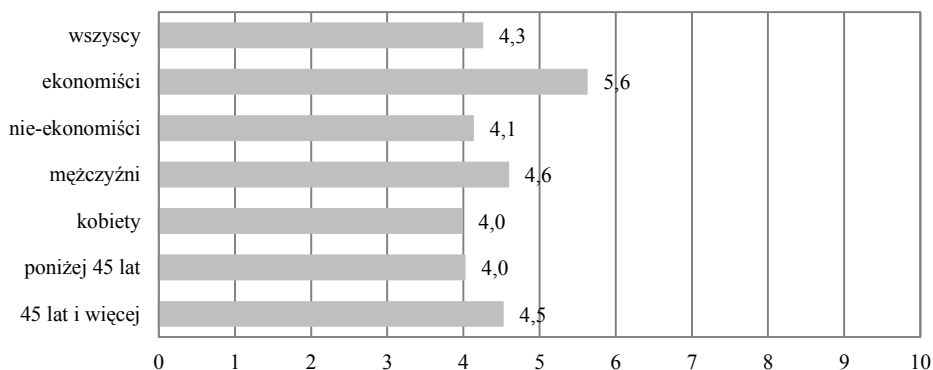
Rysunek 3. Rozkłady odpowiedzi w poszczególnych grupach w zakresie deklaracji korzystania z instrumentów dobrowolnego ubezpieczenia (III filar)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Analiza struktury odpowiedzi pokazuje, że istnieje w zakresie korzystania z instrumentów dobrowolnych istotnie statystyczna różnica pomiędzy osobami deklarującymi oszczędzanie w ZUS/OFE lub tylko w ZUS-ie. Kontynuację oszczędzania w OFE częściej wybierały osoby, które oszczędzają dodatkowo w III filarze ($t = -2,407$; poziom istotności różnicy $\alpha = 0,017$), co wskazuje na pewną spójność decyzyjną w tym zakresie. Są to także częściej osoby, które kalkulowały swoje potrzeby emerytalne ($t = -1,841$; poziom istotności różnicy $\alpha = 0,067$).

Kontynuację oszczędzania tylko w ZUS-ie deklarowały osoby starsze (średnia wieku 46,6 lat), podczas gry w schemacie repartycyjno-kapitałowym (ZUS i OFE) pozostały osoby o średniej wieku 40,0 lat, jednak różnica nie jest istotna statystycznie ($t = -1,028$). Deklaracje nie są także statystycznie różne dla kryterium płci i stanu cywilnego.

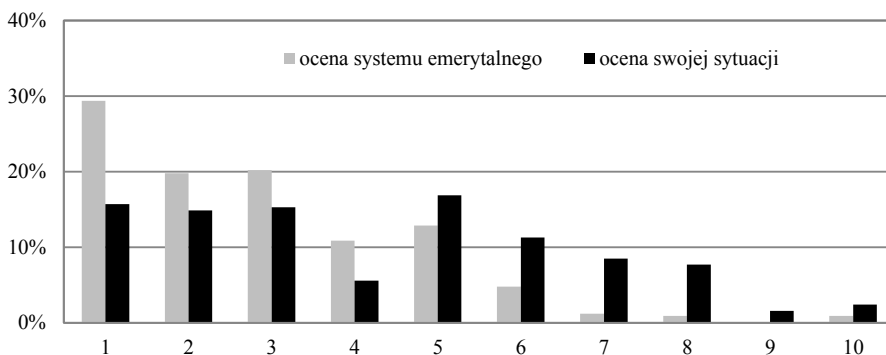
Osoby wybierające kontynuowanie oszczędzania w OFE składały deklaracje z większą pewnością (średnia 7,31 w skali od 1 do 10), podczas gry dla deklarujących oszczędzanie tylko w ZUS-ie poziom pewności był nieco niższy (średnia 6,86). Wyniki nie są statystycznie różne, jednak występuje statystyczna różnica w odchyleniach ocen pewności ($\sigma_{\text{OFE}} = 1,91$, $\sigma_{\text{ZUS}} = 3,16$, test Levene'a jednorodności wariancji: $F = 22,165$, poziom istotności $\alpha = 0,000$). Oznacza to, że wśród osób wybierających ZUS panowała mniejsza zgodność co do oceny pewności tego wyboru.



Rysunek 4. Rozkład ocen badanych osób w zakresie postrzegania siebie jako przyszłego emeryta (w skali od 1 do 10, przy czym 1 – skrajnie negatywne, a 10 – skrajnie pozytywne odczucia)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Niska ocena funkcjonowania systemu emerytalnego nie powinna chyba nikogo w Polsce dziwić, ankietowani pracownicy UMCS nie są w tym przypadku wyjątkiem, przyznając systemowi średnią ocenę równą 2,79. Ocena grupy pracowników Wydziału Ekonomicznego, którzy postrzegają system najlepiej (3,21), nie jest na tym tle statystycznie różna od ogółu badanych. O wiele lepiej postrzega się projekcję indywidualnej przyszłej sytuacji siebie jako emeryta. Średnia indywidualna ocena własnej przyszłej sytuacji wynosi 4,26 dla wszystkich pracowników i 5,63 dla pracowników Wydziału Ekonomicznego, różnica pomiędzy ekonomistami i nie-ekonomistami (ocena średnia 4,14) nie jest przy tym istotna statystycznie ($t = 1,032$). Mężczyźni również nieco lepiej niż kobiety postrzegają siebie jako emerytów, jednak i w tym przypadku różnice nie są statystycznie istotne ($t = 1,001$).



Rysunek 5. Rozkład ocen badanych osób w zakresie postrzegania polskiego systemu emerytalnego i swojej sytuacji jako przyszłego emeryta (w skali od 1 do 10, przy czym 1 – skrajnie negatywne, a 10 – skrajnie pozytywne odczucia) i średnie oceny w poszczególnych grupach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Uwagi końcowe

Prezentowane w artykule wyniki badań przedstawiających postawy i decyzje w zakresie gromadzenia oszczędności emerytalnych nie są optymistyczne. Wskazują, że dobrowolne oszczędzanie na cele emerytalne może zajmować raczej niskie miejsce w hierarchii potrzeb finansowych polskich gospodarstw domowych, co wynika w dużym stopniu z niskiej oceny samego systemu emerytalnego i niepostrzegania go jako mechanizmu, który zapewni odpowiedni poziom zabezpieczenia emerytalnego. Jednocześnie widoczna jest, nawet w przypadku osób o relatywnie wysokiej świadomości przyszłych potrzeb, niska skłonność do podejmowania dodatkowych działań zapobiegających emerytalnej pauperyzacji. Potwierdzają to także wskaźniki niskiej aktywności społeczeństwa w zakresie korzystania z instrumentów dobrowolnego gromadzenia oszczędności emerytalnych. Badania dowodzą, że taka świadomość się pojawia, jednak zbyt późno. Uruchamianie dodatkowych planów emerytalnych na kilkanaście lat przed planowanym zakończeniem kariery zawodowej przyniesie niewielkie rezultaty, a skapitalizowane oszczędności nie będą wtedy dużo wyższe niż sam wpłacany kapitał.

Doświadczenia wynikające z całego procesu podejmowania samodzielnej decyzji o wyborze sposobu gromadzenia oszczędności emerytalnych, jaki zakończył się w lipcu 2014 roku, wskazuje, że w polskim społeczeństwie nie została jeszcze wypracowana pewna postawa długoterminowego, perspektywicznego planowania finansowego. Niestety, podobnie jak w przypadku innych gospodarek, decyzje o systematycznym oszczędzaniu w perspektywie kilkudziesięciu lat przegrywają z bieżącą konsumpcją. Brak świadomości finansowej, unikanie kalkulowania potrzeb na przyszłość i niekorzystanie z pomocy doradców finansowych prowadzą do pasywności i unikania podejmowania odpowiedzialnych decyzji.

Literatura

- Benartzi S., Thaler R.H. (1999), *Risk aversion or myopia? Choices in repeated gambles and retirement investments*, „Management Science”, nr 45, s. 364–381.
- Choi J.J., Laibson D., Madrian B.C., Metrick A. (2001), *Defined contribution pensions: plan rules, participant decisions, and the path of least resistance*, „National Bureau of Economic Research”, Working Paper No. 8655.
- Clore G.L., Schwarz N., Conway M. (1994), *Affective causes and consequences of social information processing*, w: *Handbook of social cognition*, red. R.S. Wyer, T.K. Srull, Erlbaum, Hillsdale, NJ, s. 323–417.
- Hayslip B., Bezerlein M., Nichols S. (1997), *Assessing anxiety about retirement: the case of academicians*, „International Journal of Aging and Human Development”, nr 44, s. 15–36.
- Hedesström T.M., Svedsäter H., Gärling T. (2009), *Naïve Diversification in the Swedish Premium Pension Scheme: Experimental Evidence*, „Applied Psychology: An International Review”, nr 58(3), s. 403–417.
- Iyengar S.S., Lepper M.R. (2000), *When choices are demotivating: Can one desire too much of a good thing?*, „Journal of Personality and Social Psychology”, nr 79, s. 995–1006.
- Iyengar S.S., Jiang W., Huberman G. (2004), *How Much Choice is Too Much? Contributions to 401(k) Retirement Plans*, w: *Pension Design and Structure: New lessons from behavioral finance*, red. O. Mitchell, S. Utkus, Oxford University Press, s. 83–97.

- Johnson E.J., Hershey J., Meszaros J., Kuhnreuther H. (1992), *Framing, probability distortions, and insurance decisions*, „Journal of Risk and Uncertainty”, nr 7, s. 35–51.
- Kogut T., Dahan M. (2012), *Do you look forward to retirement? Motivational biases in pension decisions*, „Judgment and Decision Making”, vol. 7(3), s. 282–291.
- Lusardi, A. (1999), *Information, expectations, and savings for retirement, w: Behavioral dimensions of retirement economics*, red. H.J. Aaron, Brookings Institution Press and Russell Sage Foundation, Washington, DC, s. 81–116.
- Melissa A., Knoll Z., Tamborini Ch.R., Whitman K. (2012), *I Do . . . Want to Save: Marriage and Retirement Savings in Young Households*, „Journal of Marriage and Family”, nr 74, s. 86–100.
- Neukam K.A., Hershey D.A. (2003), *Financial inhibition, financial activation, and saving for retirement*, „Financial Services Review”, nr 12, 19–37.
- Schwarz N., Clore G.L. (1983), *Mood, misattribution and judgments of wellbeing: Information and directive function of affective states*, „Journal of Personality and Social Psychology”, nr 45, s. 513–523.
- Turner J. (2006), *Designing 401(k) Plans That Encourage Retirement Savings: Lessons From Behavioral Finance*, „Benefits Quarterly”, Fourth Quarter, s. 24–36.
- Weber U.E. (2004), *Who's afraid of a poor old-age? Risk perception in risk management decisions, w: Pension design and structure: New lessons from behavioral finance*, red. O.S. Mitchell, S.P. Utkus, Oxford University Press.

DECISIONS AND ATTITUDES REGARDING PENSION SAVINGS ON THE EXAMPLE OF MARIA CURIE-SKŁODOWSKA UNIVERSITY EMPLOYEES

Abstract: The article presents results of two CAWI surveys on attitudes and decisions regarding pension savings administered to employees of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin during 4-month “transferring window” period allowing to choose between saving with mixed PAYG/Open-End Funds scheme or PAYG scheme only. The results confirm decisive passiveness observed in other countries but also making decisions quite early by large number of respondents. In February 2014, before “transferring window” was opened in April, almost 50% of employees declared that they had already made decision. At the end of June the number was even higher reaching 62,5% of respondents but at the same time almost 80% of those who decided to continue saving in two-tier mixed PAYG/Open-End Funds scheme and were obliged to provide Social Security Institution with formal information didn't do that yet. Among others, the results present also very low assessment of the Polish social security system and draw a picture of agents deciding mostly in respect to their own knowledge, friends and relatives and only minority following expert opinions. It is also worth noting that those who assess the social security system better also assess better their own future perspectives as retirees, the need for calculating required capital to secure pension needs comes along with age but also too late to allow significant voluntary saving.

Keywords: behavioral finance, financial personal finance, pension system, pension savings